
SZÚCS TAMÁS

A JERUZSÁLEM-KÉRDÉS, AZ UNESCO ÉS A GLOBÁLIS ÖRÖKSÉGPOLITIKA (1999–2011)

Izrael alig több mint másfél évtizedet töltött el az UNESCO világörökségi rendszerében. Az első és mindmáig az egyetlen ország volt, amelyik elhagyta ezt a rendszert – ugyanakkor az a bő egy évtized, amelyet Izrael „egyedül” – Palesztina részvétele nélkül – töltött a világörökségi rendszerben, bizonyította, hogy a zsidó állam és az UNESCO is túl tud lépni a politikai nézeteltéréseken, és szakmai alapon képesek kiépíteni egy sikeres együttműködést. Ez alatt az évtized alatt Izrael elérte a fejlettsége alapján várható reprezentációt a világörökségi rendszerben, és Jeruzsálem ügye is nyugvópontra látszott kerülni.

Michael Turnernek, az Izraeli Világörökségi Nemzeti Bizottság későbbi elnökének a visszaemlékezései szerint izraeli örökségvédelmi szakemberek és NGO-k Jeruzsálem 1981-es felvétele után minden évben igyekeztek meggyőzni a Külügyminisztériumot, hogy Izrael csatlakozzon a világörökségi egyezményhez, de ez egészen 1999-ig nem következett be. Akkor is az motiválta az izraeli kormányt, hogy az oslói megállapodás alapján 2000-re már valószínűsítették valamiféle palesztin entitás megalakulását, és minden olyan szerződéshez csatlakozni akartak, amelyhez elméletben Palesztina is csatlakozhat.¹ Az ezt követő másfél évtized – amíg Izrael részese volt a Világörökségi Egyezménynek, Palesztina viszont még nem – volt az az időszak, amelyben Izrael többé-kevésbé konfliktusmentesen illeszkedett a rendszerbe, ez idő alatt ugyanis egy, a korábbiakhoz képest kiemelkedően jó, partneri viszony alakult ki az izraeli örökségvédelem és az UNESCO párizsi irodája és tanácsadó testületei közt.

Paradox módon Jeruzsálem világörökségi védettség alá eső részében a helyzet pontosan ebben az időben kezdett feszültebbé válni, 1996-ban omlott össze az 1967 óta működő hallgatólagos *modus vivendi* a Templomhegy körül.² Kevesebb mint egy évvel Izrael csatlakozása után indult az al-Aksza Intifáda, 2006-ban kitört a háború Izrael és a Hezbollah között, majd 2008-ban az első gázai háború. A geopolitikai, illetve globális örökségpolitikai klíma ugyanakkor kedvezett az Izrael és az UNESCO közötti szakmai alapú kapcsolatnak. 2001 márciusa, a Bámjáni Buddhák lerombolása után³ a nemzetközi közvéleményben összekapcsolódott az iszlám képe a kulturális javak lerombolá-

1 Oral Archives – Turner.

2 Reiter 2017: 55–95.

3 A Bámjáni Buddhák lerombolásának visszhangjáról részletesebben: Boldrick-Brubaker-Clay (eds.) 2013, Nagaoka (ed.) 2020.

sával.⁴ Ezzel együtt jelentősen megnőtt a kulturális javak – azon belül is a világörökségek – értékelése, kialakult a kulturális genocídium fogalma.⁵ Ez az arab-muszlim világban kettős folyamatot indított el: egyrészt a muszlim országok igyekeztek magukat elválasztani a globális köztudatban a „vallási szélsőségektől”, amelynek egyik eszköze a globális örökségpolitika normáinak demonstratív felvállalása volt. Ennek első fontos lépése a dohai nyilatkozat,⁶ amely muszlim szempontból támogatta meg a globális örökségpolitika elveit. Másrészt az arab-muszlim országok maguk is proaktív örökségpolitikát kezdtek folytatni – a világörökségi mozgalmat használva immár a saját örökségük bemutatására is globális szinten. Előbb Törökország és Irán, majd 2008-tól a GCC-országok, azon belül is Szaúd-Arábia jelentek meg a világörökségi mozgalomban aktív szereplőként, amit jól mutat a bizottságban betöltött szerepük növekedése is – még akkor is, ha az adott időszakban a delegátusok száma más régiókban dinamikusabban emelkedett.⁷ Ebben a kontextusban az UNESCO-ban dolgozó szakembereik – illetve a Világörökségi Bizottságban ülő szakpolitikusaik – részéről a globális normáknak való megfelelés vált az elvárt viselkedésformává.⁸

Ezt jól jelzi, hogy Izrael helyet kapott a bizottságban (2007–09), ami komoly komparatív előnyt jelent az új helyszínek jelölésében.⁹ Ez is segítette azt, hogy minden nehézség nélkül tudjon helyszíneket elhelyezni a világörökségi listán úgy, hogy a felterjesztett helyszínekről a legtöbb esetben a szokásos egyhangú döntés született (Maszada 2001, Akkó 2001,¹⁰ Tel-Aviv a „Fehér Város” 2003,¹¹ Bibliai tellek 2005, Tömjénút 2005,¹² Bahá’i szent helyek 2008,¹³ a humán evolúció helyszínei – a Karmel-hegy barlangjai 2012¹⁴). Ez ugyanakkor a fent írt tendenciák mellett annak is köszönhető, hogy a Michael Turner vezette Izraeli Világörökségi Nemzeti Bizottság tudatosan a kevésbé vitatott jelölésekre koncentrált, tudatosan dolgozott egy politikamentes és „nem cionista” örökségpolitikán.¹⁵ Voltak ugyan referral/deferral döntések, amelyekben a Világörökségi Bizottság elnapolja a döntést, és további anyagokat kér a részes államtól vagy kisebb kiegészítésre (referral), vagy az OUV (Kiemelkedő Egyetemes Érték) indoklására (deferral), de nem kiugróan nagyobb arányban, mint más államok

4 Rico–Lababidi 2017.

5 Francioni–Lenzerini 2003.

6 UNESCO 2001 A.

7 Bertacchini–Liuzza–Meskell 2017: 7.

8 Brumann–Meskell 2015.

9 Bertacchini–Saccone 2012: 335.

10 UNESCO 2001 Decision: CONF 208 X.A.

11 UNESCO 2003 Decision: 27 COM 8C.23.

12 UNESCO 2005 Decision: 29 COM 8B.50.

13 UNESCO 2008.

14 UNESCO 2012.

15 Oral Archives – Turner.

esetében: hét sikeres jelölésre jutott négy sikertelen.¹⁶ Az időszak végére Izrael elérte azt az átlagos helyszínsűrűséget (területre és lakosságszámra vetítve), amely egy főre eső GDP-je, turisztikai és médiaiparának nagysága alapján valószínűsíthető volt,¹⁷ és amely – egyébként – jóval magasabb, mint a térség arab államainak átlaga. A viták – amennyiben voltak – megmaradtak az UNESCO-ban szokásos formalitásokon belül. Akkó esetében „bizonyos delegátusok” felhívták a figyelmet, hogy a jelöltési dokumentációt „ki kell egészíteni, hogy jobban reflektáljon a lakosság társadalomtörténetére és gazdasági helyzetére”, amire az izraeli delegátus jelezte, hogy szerintük a jelölés „megfelelően reprezentálja a város multikulturális jellegét”.¹⁸ Az arab-muszlim országok csak Tel Dan jelölését akadályozták meg.¹⁹ A „Dan három boltíves kapuja” jelöléssel kapcsolatos több éven át elhúzódó vita jól mutatja a globális elvekhez való idomulás határait is – az egyetlen nyílt szembefordulás az ICOMOS és az iroda által képviselt szakszerűséggel (a felvételi javaslat példa nélküli felülírása) egy olyan esetben történt meg, amikor Izrael egy másik részes állammal – jelen esetben Szíriával – állt vitában. Szíria ugyanis a jelölésre került nemzeti park területének egy részét, a mandatárius korból származó határvonal bizonytalanságára hivatkozva, a megszállt Golán-fennsíkhöz tartozónak tartotta,²⁰ amit azonban az ICOMOS véleményezése meg sem említi,²¹ mivel a nemzetközileg elfogadott

16 A „Mahtesek vidéke” (makhteshim country) esetében az IUCN negatív értékelése (OUV hiánya) miatt vonták vissza a jelölést (UNESCO 2003 Decision 29 COM 8B.3), a Nagy Hasadék völgy (Hula) esetében pedig azért, mert az IUCN transznacionális jelölést szeretett volna a madárvonulási útvonalokról (Kenyával közösen) (UNESCO 2006 Decision 30 COM 8B.25). A kulturális helyszínek közül egyedül a „Kereszténység helyszínei Galileában”-t vonta vissza Izrael még a döntés előtt, 2010-ben, 2012-ben azonban némileg változtatott tartalommal (Jézus útja Galileában) újra felhelyezték a várományosi listára. Két további esetben (Bet Guvrim, Tömjénút) történt meg, hogy a referral után egy-két évvel sikeres lett a jelölés.

17 Frey–Pamini–Steiner 2013: 1–19.

18 UNESCO 2001 Id. N°: 1042.

19 A „A Dan három boltíves kapuja” nevet viselő jelölés először 2006-ban került felterjesztésre, de akkor még a jelölés korai szakaszában visszavonták, 2008-ban az ICOMOS javaslata alapján referralra döntött a bizottság azzal, hogy a „jogi és technikai adatok kiegészítése” után 2009-ben felvételt javasol. 2009-ben már az ICOMOS felvételi javaslata ellenére halasztottak további egy évet, 2010-ben jelzik, hogy a kért információ megérkezett, de további egy évvel halasztották a döntést. A 2011-es bizottsági ülés előkészítő anyagában az ICOMOS 11 oldalon keresztül elemzi a helyszínt, és minden egyes pontban támogatja az izraeli hatóságokat, ennek ellenére az ICOMOS javaslatát felülírva gyakorlatilag a bizottság leveszi a napirendről Tel Dan ügyét, „amíg a határok kérdése megoldódik”. ICOMOS 2011.

20 „Tell el Qadi is located on both sides of the 1923 border between the British-Mandate Palestine and the French-Mandate Syria. The exact location of the border is uncertain. Fig. 1a shows the contours of Tell el Qadi on both sides of the dividing line, between Palestinian land occupied by Israel in 1948/1949 and Syrian/Lebanese land occupied by Israel in 1967.” (Palestine land society.)

21 A határokról ennyi áll az ICOMOS véleményezésében (ICOMOS 2011):
„Boundaries of the nominated property and buffer zone
Nominated area:

határ nem ott fut. Az eset ugyanakkor rávilágít az UNESCO párizsi irodája, valamint az ICOMOS szakembergárdája és a bizottság közti nézeteltérések újbóli megjelenésére is.

A másik eset, amely ebben az időszakban is feszültséget teremtett az UNESCO vezetése, az arab országok és Izrael közt, éppen Jeruzsálem volt. Bár 1980 óta – az izraeli törvények szerint – az Óváros világörökségi védettséggel rendelkező része is az egyesített jeruzsálemi közigazgatás része lett, az UNESCO továbbra is a nemzetközi közösség álláspontjával egyező álláspontot foglalt el,²² és fenntartotta Jeruzsálem óvárosának a kvázi területen kívüli státuszát. Az Operational Guidelines azonban lehetőséget adott volna, hogy Izrael kiterjesztésként (továbbiakban az UNESCO-s gyakorlatban használt extension) a már 1981 óta a listán levő helyszínt terjessze ki új elemekkel – ez ugyanis nem változtatta volna meg az eredeti jelölés státuszát, hiszen pro forma határon átívelő jelölésként lehetett volna kezelni. Izrael ezért csatlakozásának évében ebben a formában terjesztette fel a „Jeruzsálem a Cion hegyével” elnevezésű jelölését, amely a világörökségi területbe vonta volna be az Óvároson kívül a legtöbb történelmi fontosságú helyszínt. Turner – visszaemlékezése szerint – előzetesen egyeztetett a palesztin és jordán illetékesekkel, és azzal érvelt a jelölés mellett, hogy a meglévő jeruzsálemi helyszíneknek nincs kijelölt bufferzónája – mert annak mindenképpen tartalmaznia kellett volna az 1967-es határok szerinti Nyugat-Jeruzsálem részeit is –, így tulajdonképpen nem jelentene változást a jelenlegi status quo-hoz képest az új jelölés, csak a *de facto* bufferzónát vonná be a jelölésbe. A javaslat 2001-ben került a bizottság elé, az ICOMOS támogatásával. Még mielőtt döntés született volna a bizottságban, az Arab Liga éles hangú felhívást intézett az UNESCO Executive Boardhoz, emlékeztetve arra, hogy a nemzetközi jog alapján a jelölésbe kerülő területek nem tartoznak Izraelhez, így azok világörökségi helyszínné nyilvánítása Izrael szuverenitásá-

The nominated property consists of the triple-arch gate and its immediate surroundings: the connections to the north and south-west rampart wall, and the external and internal gate access staircases. The property boundary is a rectangle of approximately 4,800 sq.m. around the gate.

Buffer zone:

The Tel Dan archaeological site forms part of a protected nature reserve that represents the bulk of the buffer zone. Since the 2005 nomination and the ensuing recommendations, the buffer zone has been extended to the south-east beyond the nature reserve zone, to include an agricultural zone belonging to the Snir kibbutz, to a depth of at least 150 metres. The total area of the buffer zone is 37.2 hectares.

ICOMOS considers that the boundaries of the nominated property are adequate.

ICOMOS considers that the revised buffer zone boundaries are adequate.”

- 22 A minden egyes Jeruzsálemmel kapcsolatos UNESCO-határozatban megjelenő formula az alábbi: „Reaffirming that nothing in the present decision, which aims at the safeguarding of the authenticity, integrity and cultural heritage of the Old City of Jerusalem on both sides of its Walls, shall in any way affect the relevant United Nations resolutions and decisions, in particular the relevant Security Council resolutions on the legal status of Jerusalem, including United Nations Security Council resolution 2334 (2016).”

nak elismerését jelentené.²³ A bizottság ezután a 2001-es ülésén Helsinkiben úgy döntött, hogy az izraeli kérést elnapolja, „amíg a város nemzetközi jogi státusza nem rendeződik”.²⁴ Dumper és Larkin egyik 2001 után írott összefoglalójukban sem áldoznak ennek az esetnek többet egy lábjegyzénél. Másutt azonban részletesen tárgyalják a döntést. Galis²⁵ szerint – aki a 2001-es jeruzsálemi helyzetet Preah Vihearral hasonlítja össze – a Világörökségi Bizottság prudents döntést hozott, mivel akkor, az al-Aksza Intifáda idején, egy ilyen döntés, amely szakmailag ugyan megalapozott lett volna, tovább gerjeszthette volna a fegyveres konfliktust, és ennek az ódiumát egyetlen nemzetközi szervezet sem vállalhatja fel. Ugyanakkor határozottan kiáll amellett, hogy a Jeruzsálem körüli konfliktus messze túlhaladja a Világörökségi Bizottság hatókörét, ezért érdemes magát kívül tartania azon. Liwanag viszont – a Koguryo sírokkal és a Meidzsi ipari emlékekkel együtt – a bizottság etikailag megkérdőjelezhető döntései közé sorolja, éppen azért, mert ellentmondásban áll saját 1981-es döntésével, amikor korántsem vizsgálták ilyen mélyrehatóan a bizottság döntésének helyszíni következményeit, a feszültség esetleges növekedését és a nemzetközi jogi aggályokat.²⁶

A kiegyensúlyozottságra való törekvést jelzi viszont, hogy, bár 2005-ben megnyílt Ramallahban az UNESCO irodája, a Jeruzsálemmel kapcsolatos ügyintézés nem került oda. Az UNESCO párizsi vezetése ugyanis ekkor már inkább – ahogy más hasonló szituációkban is – a pártatlan nemzetközi szervezet státuszának megfelelőbb mediátori szerepre törekedett. Ezt jelzi az Izraellel kötött megállapodás, valamint a 2005-ös Action Plan is. Ennek bevezetőjében egyértelműen kijelentik, hogy a „kevésbé kontroverziális” műemlékvédelmi kérdésekre koncentrálnak.²⁷ Az örökségvédelmi szakemberek – akik között jordán, palesztin, török és izraeli is volt – által készített terv egyrészt hangsúlyosan igyekszik egyensúlyozni a zsidó, keresztény és muszlim emlékek között, másrészt kerüli az utalást is a problémák politikai vonatkozására. Az UNESCO főigazgatója, Koicsiró Macuura, mikor Izraelben látogatott, ezzel kapcsolatban személyesen nyilatkozta az izraeli sajtónak, hogy „nem akarnak politikai kérdésekbe avatkozni, hiszen a feladatuk Jeruzsálem autenticitásának megőrzése”.²⁸

Ezáltal – noha pro forma nem változott Jeruzsálem helyzete – az UNESCO Izraelt Jeruzsálem ügyében is elfogadta de facto birtokon belüli partnernek, amelyről 2008-ban, Macuura izraeli látogatása során egy hivatalos memoran-

23 Aziz 2003: 511.

24 UNESCO Jerusalem.

25 Galis 2009: 223–226.

26 Liwanag 2017: 22–24.

27 „Sensitive to the universal nature of Jerusalem, the international community has often made appeal to UNESCO in an attempt to promote dialogue and cooperation in what appeared to be a less controversial issue: the safeguarding of the cultural heritage of the Old City. In: Action Plan for the Safeguarding of the Cultural Heritage of the Old City of Jerusalem.” UNESCO Action Plan 2007.

28 Larkin–Dumper 2009: 17.

dumot is kiadtak. Így 2004-től nem csak az ICOMOS misszióinak rendszeres látogatásai indulhattak meg, de elkészülhettek az éves rendszeres *state of conservation report*ok is. Ezeknek a bevezetőjében azonban továbbra is ott áll, hogy az UNESCO Jeruzsálem státuszával kapcsolatban az ENSZ vonatkozó határozatait tekinti mérvadónak. Az első *state of conservation report*ok csupán kivonatok, az ICOMOS szakértői szerkesztették azokat. A lehetséges problémákat csak vázlatyszerűen írják le.²⁹ 2006-tól az izraeli hatóságokkal való egyeztetés alapján írt jelentések immár a nemzetközi normáknak megfelelő részletességgel és formában írják le a Jeruzsálem világörökségi helyszínével kapcsolatos megállapításokat. Bizonyos esetekben felhívják a figyelmet az azokban rejlő veszélyekre is: pl. a villamosprojekt esetében felvetik a városképi kérdéseket, az ásatásokkal kapcsolatban a statikai problémákat, amelyeket okozhatnak. Az UNESCO mediátori munkáját pontosan dokumentálják az Action Plan megvalósításával kapcsolatban. 2006 és 2008 között az ICOMOS szakemberei állították össze a *state of conservation report*ot, jelezvén, hogy az izraeli és jordán hatóságoktól bekért adatok alapján teszik. Láthatóan azonban egészen 2009-ig alapvetően az izraeli hatóságok anyagaiból dolgoztak, csupán 2008-ban jelenik meg egy helyen utalás arra, hogy az izraeli ásatások, „úgy tűnik, ellentmondanak” a delhi memorandumnak.³⁰ 2009-ben³¹ már szerkezetileg is elválasztották az izraeli és a jordán hatóság által készített részét a jelentésnek, ami jelzi a feszültség növekedését. A jordán jelentésben egy részről vannak az elvégzett állagmegóvó munkákról is információk, azonban jelentős részt a korábbi évekből már ismert panaszok jelennek meg benne. Ugyanez látható a 2010-es jelentésben,³² ahol ugyanazon ásatásokról olvashatunk két gyökeresen eltérő narratívát. Ahogy korábban is, a legjelentősebb feszültségforrást ezek a Templomhegy körüli-alatti ásatások jelentik. Izrael számára – még ha „leletmentő” ásatásokról írnak is, egyértelműen Jeruzsálem zsidó múltjának igazolását jelentik a templomhegyi ásatások – palesztin részről viszont minden ilyen ásatást az diszkreditál, hogy feltételezik, hogy zsidó szélsőségesek ezek által akarják megrongálni/megsemmisíteni a muszlim szent helyeket.³³

A jelentések mellett évente megújították az „in danger” besorolást, amelyre 2004-ben, az első hivatalos látogatás után magyarázatot is adtak,³⁴ amelyek

29 Az alábbiakat jelezték: „a) Natural risk factors; b) Lack of planning, governance and management processes; c) Alteration of the urban and social fabric; d) Impact of archaeological excavations; e) Deterioration of monuments; f) Urban environment and visual integrity; g) Traffic, access and circulation.” UNESCO SOC 2005.

30 UNESCO SOC 2008.

31 UNESCO SOC 2009.

32 UNESCO SOC 2010.

33 Gori 2013: 216–217.

34 „The above criteria have been considered as being still valid following the assessment by the UNESCO Mission to Jerusalem on the state of conservation of the Old City of Jerusalem and its Walls led from 28 February to 5 March 2004. The following factors have been reported by the mission:

a pontjai jól tükrözik az időszak hozzáállását: a megfogalmazás inkább semleges, a nemzetközi szervezetek gyakorlatának megfelelő, a pontok között pedig szerepelnek olyanok, amelyek más hasonló helyzetben levő városi helyszínek esetében is megjelennek (b – vizuális integritás, c – állagmegóvási hiányosságok, g – szeizmikus törésvonal), ugyanakkor más esetben nem indokolnak „in danger” minősítést, illetve olyanok, amelyek egyértelműen politikaiak (a – városi szöveték átalakítása [*de facto* judaizálás], d – az emberek és anyagok hozzáféréseinek korlátozása „főleg” a muszlim műemlékek esetében, f – „nem megfelelés a régészeti ásatások nemzetközi sztenderdjeinek” – vagyis pusztán az ásatások ténye, amely az UNESCO korábbi értelmezése szerint sérti a nemzetköz jogot), amelyek azonban valójában nem szakmai kérdések. Az „in danger” státusz megújítása később automatizmusként működött. Továbbá a Világörökségi Bizottság és/vagy az Executive Board évi rendszerességgel fogadott el külön határozatokat is Jeruzsálemről – ez utóbbi, ellentétben a jelentésekkel, közel sem a szokásos ügymenet része, egyetlen más helyszínnel sem foglalkozik évi rendszerességgel a bizottság.³⁵ A rendszeres éves határozatok szövegezése ugyanakkor ebben az időszakban már illeszkedik a világszervezetben szokásos kommunikáció normáihoz: 2004-től az izraeli hatóságok megnevezése „felelős hatóság” (responsible authority), illetve érintett fél (concerned

-
- a) Alteration to the urban historic fabric changing the traditional skyline of the Old City: alterations are also affecting the internal structure of vernacular buildings and, in some cases, historic monuments in the Old City;
 - b) Alteration to the visual integrity of the roofscape within the Old City: the gradual new building development of the areas surrounding the Walls of the Old City negatively and irreversibly affected its traditional view;
 - c) Lack of maintenance and inappropriate approach in the conservation of historic monuments: with some exceptions, the state of conservation of most of the historic monuments, in particular in the area covered by the Islamic historic monuments, within the Old City is generally poor, due to lack of maintenance and resources. Some sites, moreover, are left in a state of neglect and used as garbage dump. In many cases, the conservation approach does not apply international principles of the relevant ICOMOS Charters;
 - d) Limitations to free access of labourers and supply of materials for conservation to the site: limited access, especially to Islamic historic monuments, is affecting the implementation of conservation activities;
 - e) Traffic: increasing vehicular traffic within the Old City is a matter of concern. Traffic causes pollution and vibrations that can affect the state of conservation of the built historic fabric, and the occupation of public spaces generates a negative visual impact;
 - f) Non-compliance with international standards in the field of archaeological research: archaeological research should take place in conformity with international principles and standards;
 - g) Natural factors: the region of Jerusalem lies on an active seismic zone. There is no specific risk preparedness policy to protect the Old City and notably its main historic monuments. Water and fluctuations in temperature are also a cause of concern, as they affect the state of conservation of the limestone building materials.” UNESCO SOC 2004.

35 Oral Archive – Wanner.

party).³⁶ Az Action Plannel kapcsolatban pedig a szintén szokásos üdvözlő formulát használják.³⁷ 2007-ben jelenik meg először nevesítve az UNESCO Izraeli Nemzeti Bizottsága mint felelős, és nevesítik az izraeli hatóságokat mint „felelős hatóságot.”³⁸ Először 2011-ben említik – a szokásos formulákon kívül – az izraeli ásatásokat, leállítástukat kérve. A szövegezés azonban stilisztikailag teljesen megfelel az UNESCO általában használt formuláinak.³⁹

Ezek a – hivatalos iratokban ekkor még csak nagyon visszafogott formában jelentkező – jelzések mutatják azt a feszültséget, amelyet az UNESCO tevékenysége a helyszínen, különösen a palesztin oldalon keltett ebben az időszakban.⁴⁰ Ennek oka egyrészt a békefolyamat kudarca, másrészt a szélsőségek erősödése volt mindkét oldalon: Izraeli oldalon a vallásos-cionista telepes szervezetek megjelenése a vitatott térségben⁴¹ és az egyre gyakoribb és nagyobb számú „vallási célú turista” megjelenése a Templomhegyen/Haram al-Sarif komplexumban, palesztin részről pedig szakadás az izraeli arab politikában⁴² és ezáltal a korábbi – Jordániához lojális – vezetés háttérbe szorulása a Waqf vezetésében és az iszlamisták térnyerése.⁴³ Az izraeli arabokat tömörítő Iszlám Mozgalom számára a palesztin örökség kérdése, az örökségelemek „visszapalesztinizálása”, azon belül az al-Aksza (illetve az azzal azonosított teljes Haram al-Sarif) kérdése az ellenállás központi elemévé lett.⁴⁴ Ra’ad Szalah sejk pedig sikerrel használta az al-Aksza képét nemcsak a palesztin politikai tér dominálására,⁴⁵ de az arab és az iszlám világ nemzetközi mozgósítására is.⁴⁶ Ennek a sikerét mi sem bizonyítja jobban, mint hogy Juszuif al-Karadavi sejk, a konzervatív iszlám legbefolyásosabb alakja – aki másfelől az örökségvédelem iszlám értelmezésének alapvetését is megírta⁴⁷ – alig egy évvel az iszlám örökségkoncepciójának összefoglalásaként értelmezhető dohai nyilatkozat után Jeruzsálem megvédését a judaizálástól „minden muszlim ügyének” nevezte.⁴⁸ A kifejezett cél pedig az óváros 1967 óta tartó tudatos judaizálásának ellenállva, mintegy annak tükörképeként, a jeruzsálemi óváros iszlamizálása lett⁴⁹ – amelyben Jeruzsálem mint a „Mekkáival egyenlő szentségű hely” vagy éppen az „új kalifá-

36 UNESCO 2004.

37 UNESCO 2005.

38 UNESCO 2007.

39 UNESCO 2011.

40 Larkin–Dumper 2009: 18.

41 Pullan–Gwiazda 2008: 31–32.

42 Aburaiya 2004: 440.

43 Dumper–Larkin 2009: 11–13.

44 Ben-Ze’ev–Aburaiya 2004: 644–645.

45 Peled 2001.

46 Dumper–Larkin 2009: 18.

47 Gharib 2017: 11.

48 Dumper–Larkin 2009: 21.

49 Salah 2007: 72.

tus leendő fővárosa” szerepel.⁵⁰ Ahogy Reiter alapos elemzésében⁵¹ kimutatja, ettől az időszaktól oly mértékben ágazik szét a zsidó és a muszlim narratíva Jeruzsálemről, hogy azok közt a kompatibilitás már aligha teremthető meg. Megjelentek ugyanis mindkét oldalon olyan képzetek, amelyek a másik oldalt kizárták a történelemből. Az izraeli narratíva ugyan nem tagadja a folyamatos muszlim jelenlétet, de alapvető állítása, hogy „Jeruzsálem a történelemben nem is volt annyira fontos” a muszlimoknak,⁵² és úgy értelmezik, hogy a palesztin Jeruzsálem-kép csak politikai termék. Palesztin részről viszont gyakran jelenik meg az ókori zsidó jelenlét teljes tagadása, akár az olyan magas szintű diplomáciai térben, mint a Bill Clinton-féle Camp David-i tárgyalások, ahol a palesztin tárgyalók – Jasszer Arafat és Saeb Erakat – egyértelműen kiálltak amellett, hogy a Jeruzsálemi Szentély nem létezett.⁵³ A helyzet egyrészt ugyan aláhúzta az UNESCO jelentőségét mint semleges külső mediátorét, ugyanakkor megmutatta annak korlátait is. Az UNESCO – mint külső szemlélő, mediátor – képes technikai segítséget adni vagy akár kompromisszumos megoldások felé terelni vitákban részt vevőket, de sem hivatása, sem képessége nincs arra, hogy egy olyan helyzetet kezeljen, amelyben a két ellenséges fél versengő narratívákkal van jelen. Különösen úgy, hogy – éppen a versengő, eltérő narratívák miatt is – a semleges mediátori szerep, vagyis a mindkét féllel való együttműködés pusztán ténye is bizalmatlanságot, ellenérzést válthat ki a konfliktusban érintett felekből. Palesztin részről ebben az időszakban már a „tatbiyah”, az Izraellel való kapcsolatok normalizálása szitokszóvá kezd válni, és az UNESCO jelenlétének célját csak abban szabad látni, hogy Izraelt „büntessék meg”.⁵⁴ Ugyanakkor az UNESCO-nak ilyen helyzetben is elkerülhetetlen együttműködnie, hiszen valós szankcionálási lehetősége a nemzetközi jog jellegéből adódóan nincs.⁵⁵

Palesztinát 2011. október 30-án az UNESCO közgyűlése a szervezet teljes jogú tagjává választotta – egyedülként az ENSZ szakosított szervezetei közül. Ez a lépés rövid távon is a feszültség növekedéséhez vezetett, hosszú távon pedig oda, hogy Izrael kilépett az UNESCO-ból, és belátható időn belül nem is lép vissza. Ezzel Jeruzsálem ügye előreláthatóan évtizedekre az UNESCO világörökségi rendszerének legnagyobb kudarctörténetévé lett.

50 Pipes 2001.

51 Reiter 2013: 21.

52 Reiter 2013: 23.

53 Baker (ed.) 2011: 108.

54 Scham–Yahya 2003: 405.

55 Aziz 2003: 511.

FORRÁSOK

- ICOMOS 2011: Addendum Evaluations of Nominations of Cultural and Mixed Properties to the World Heritage list. <https://whc.unesco.org/archive/2011/whc11-35com-inf8B1-Adde.pdf>
- Oral Archives – Turner: Oral Archives of the World Heritage Convention: Michael Turner. <https://whc.unesco.org/en/oralarchives/michael-turner>
- Oral Archives – Wanner: Oral Archives of the World Heritage Convention: Raymond Wanner. <https://whc.unesco.org/en/oralarchives/raymond-wanner/>
- Palestine Land Society: Tell el-Qadi Palestine land society. <https://www.plands.org/getattachment/c31e80b8-27c3-4d1b-8848-3d614b782c64/tell-el-qadi-dan>
- UNESCO 2001: World Heritage Committee Twenty-fifth session. <https://whc.unesco.org/archive/2001/whc-01-conf208-24e.pdf>
- UNESCO 2003: World Heritage Committee Twenty-seventh session. <https://whc.unesco.org/archive/2003/whc03-27com-24e.pdf>
- UNESCO 2004: World Heritage Committee Twenty-eighth session Decision: 28 COM 15A.31. <https://whc.unesco.org/archive/2004/whc04-28com-26e.pdf>
- UNESCO 2005: World Heritage Committee Twenty-ninth Session. <https://whc.unesco.org/archive/2005/whc05-29com-22e.pdf>
- UNESCO SOC 2005: Old City of Jerusalem and its Walls Factors affecting the property in 2005. <https://whc.unesco.org/en/soc/1260>
- UNESCO 2006: World Heritage Committee Thirtieth Session Decision 30 COM 8B.25. <https://whc.unesco.org/archive/2006/whc06-30com-19e.pdf>
- UNESCO 2007: World Heritage Committee Thirty-first session 31 COM 7A.18. <https://whc.unesco.org/archive/2007/whc07-31com-24e.pdf>
- UNESCO Action Plan 2007: Action Plan for the Safeguarding of the Cultural Heritage of the Old City of Jerusalem http://i2ud.org/j/html3/israeli_occupation/UNESCO%20documents/Full%20UNESCO%20Plan.pdf
- UNESCO 2008: World Heritage Committee Thirty-second session Decision: 32 COM 8B.57 <https://whc.unesco.org/archive/2008/whc08-32com-24reve.pdf>
- UNESCO SOC 2008: Old City of Jerusalem and its Walls Conservation issues presented to the World Heritage Committee in 2008. <https://whc.unesco.org/en/soc/805>
- UNESCO SOC 2009: Old City of Jerusalem and its Walls Conservation issues presented to the World Heritage Committee in 2009. <https://whc.unesco.org/en/soc/621>
- UNESCO SOC 2010: Old City of Jerusalem and its Walls Conservation issues presented to the World Heritage Committee in 2010. <https://whc.unesco.org/en/soc/454>
- UNESCO 2011: World Heritage Committee Thirty-fifth session Decision: 35 COM 7A.22. <https://whc.unesco.org/archive/2011/whc11-35com-20e.pdf>

UNESCO 2012: World Heritage Committee Thirty-sixth session Decision 36 COM 8B.13. <https://whc.unesco.org/archive/2012/whc12-36com-19e.pdf>
UNESCO Jerusalem: Jerusalem* <https://whc.unesco.org/en/tentativelists/1483/>

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Aburaiya, Issam 2004: The 1996 Split of the Islamic Movement in Israel: Between the Holy Text and Israeli-Palestinian Context. *International Journal of Politics, Culture, and Society* (17.) 439–455. doi: 10.1023/B:IJPS.0000019612.42870.6d.
- Aziz, Davinia Filza Abdul 2003: The Utility of an International Legal Approach to the Jerusalem Question: Camera Obscura or Camera Lucida? *Singapore Journal of International and Comparative Law* (19.) 511–544.
- Baker, Alan (ed.) 2011: *Israel's Rights as a Nation-State in International Diplomacy*. Jerusalem Center for Public Affairs, World Jewish Congress. <https://books.google.hu/books?id=wYZdOSthmdoC> – utolsó letöltés: 2022. augusztus 26.
- Ben-Ze'ev, Efrat – Aburaiya, Issam 2004: 'Middle-Ground' Politics and the Re-Palestinization of Places in Israel. *International Journal of Middle East Studies* (36.) 4. 639–655.
- Bertacchini, Enrico – Liuzza, Claudia – Mesckell, Lynn 2017: Shifting the balance of power in the UNESCO World Heritage Committee: an empirical assessment. *International Journal of Cultural Policy* (23.) 3. 331–351. doi: 10.1080/10286632.2015.1048243.
- Bertacchini, Enrico E. – Saccone, Donatella 2012: Toward a political economy of World Heritage. *Journal of Cultural Economics* (36.) 4. 327–352.
- Boldrick, Stacy – Brubaker, Leslie – Clay, Richard (eds.) 2013: *Striking Images, Iconoclasms Past and Present*. Ashgate, Farnham.
- Brumann, C. – Mesckell, Lynn 2015: UNESCO and new world orders. In: Mesckell, Lynn (ed.): *Global Heritage: A Reader*. First Edition. Wiley, 22–42.
- Dumper, Mick – Larkin, Craig 2009: Political Islam in Contested Jerusalem: The Emerging Role of Islamists from within Israel. *Divided Cities/Contested States, Working Paper* (12.) https://www.researchgate.net/publication/228686549_Political_Islam_in_Contested_Jerusalem_The_Emerging_Role_of_Islamists_from_within_Israel – utolsó letöltés: 2022. augusztus 26.
- Frey, Bruno – Pamini, Paolo – Steiner, Lasse 2013: Explaining the World Heritage List: An empirical study. *International Review of Economics* (60.) 1. 1–19. doi: 10.1007/s12232-013-0174-4.
- Galis, Allan 2009: UNESCO Documents and Procedure: The Need to Account for Political Conflict when Designating World Heritage Sites. *Ga. J. Int'l & Comp. L* (38.) 205–235. <https://digitalcommons.law.uga.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1119&context=gjicl> – utolsó letöltés: 2022. augusztus 26.
- Gharib, Remah 2017: Preservation of built heritage: An Islamic perspective (1). *Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development* (7.) doi: 10.1108/JCHMSD-04-2016-0026.

- Gori, Maja 2013: The stones of contention: the role of archaeological heritage in Israeli–Palestinian conflict. *Archaeologies* (9.) 1. 213–229.
- Larkin, Craig – Dumper, Michael 2009: UNESCO and Jerusalem: Constraints, Challenges and Opportunities. *Jerusalem Quarterly* (2009.) 39. 16–28.
- Liwanag, Michael Angelo 2017: The Case for Ethical Guidelines: Preventing Conflict in the Selection of World Heritage Sites. In: Silverman, Helaine – Waterton, Emma – Watson, Steve (eds.): *Heritage in Action. Making the Past in the Present*. Springer, Cham, 19–32. doi: 10.1007/978-3-319-42870-3_2.
- Nagaoka, Masanori (ed.) 2020: *The Future of the Bamiyan Buddha Statues Heritage Reconstruction in Theory and Practice*. 1st ed. Springer International Publishing, Cham.
- Peled, Alisa Rubin 2001: Towards Autonomy? The Islamist Movement’s Quest for Control of Islamic Institutions in Israel. *Middle East Journal* (55.) 3. 378–398.
- Pipes, Daniel 2001: The Muslim Claim to Jerusalem. *Middle East Quarterly*, Fall, 49–66. <https://www.meforum.org/490/the-muslim-claim-to-jerusalem> – utolsó letöltés: 2022. augusztus 26.
- Pullan, W. – Gwiazda, Maximilian 2008: Jerusalem’s ‘City of David’: The Politicisation of Urban Heritage. *Divided Cities/Contested States Working Paper* No. 6. http://www.conflictincities.org/PDFs/WorkingPaper6_23.12.08.pdf – utolsó letöltés: 2022. augusztus 26.
- Reiter, Yitzhak 2013: Narratives of Jerusalem and its Sacred Compound. *Israel Studies* (18.) 115–132. doi: 10.2979/israelstudies.18.2.115.
- Reiter, Yitzhak 2017: *Contested Holy Places in Israel–Palestine: Sharing and Conflict Resolution*. Taylor & Francis. <https://books.google.hu/books?id=ieyfDgAAQBAJ> – utolsó letöltés: 2022. augusztus 26.
- Rico, Trinidad – Lababidi, Rim 2017: Extremism in Contemporary Cultural Heritage Debates about the Muslim World. *Future Anterior: Journal of Historic Preservation, History, Theory, and Criticism* (14.) 95. doi: 10.5749/futuante.14.1.0095.
- Salah, Shaykh Ra’id 2007: The Islamic Movement inside Israel. *Journal of Palestine Studies* (36.) 2. 66–76. doi: 10.1525/jps.2007.36.2.66.
- Scham, Sandra Arnold – Yahya, Adel 2003: Heritage and Reconciliation. *Journal of Social Archaeology* (3.) 3. 399–416. doi: 10.1177/14696053030033006.